

СОРУЛГА—СОҢУЛДА СИСТЕМА—ЗЫН САЙЗЫРАҢГАЙЖЫДАР

Тыва Республикада Топ соңулда комиссиясынын киржикилерин тургускан, ол доктаамал ажылдар, ТР-нин Дээди Хуралынын бирги сессиясыга «Тыва Республиканын Топ соңулда комиссиясынын дугайында» Хоойлуу хулаага алган, ол өзүгаар ажил-чорудулганын боттандырып турар. Бистин корреспондентинис ТР-нин Топ соңулда комиссиясынын харысалгалы секретары К. Д. Будук-оолдан эээн каш айтырыглары салган.

— Россия Федерациянын Федерация Чөөүлениге, Кургунуе Думазынга болган ТР-нин Дээди Хуралынга (Парламентинге), чер-чер чагыргаларыга 1993 чылдымде кабарыда соңулда бир дугаар болуп эркен болгай. Оларнын тункелерин дугайында чүнү чугаалап болуп силер, Кара-Сал Домбалаң оюну?

— Соңулда эртенден бээр чартык чыл аж берген, оон тункелдерин дугайында бижип-даа, чугаалап-даа турган. Бынды-даа болза, ол талазы-биле чугаан кылды чөре артык эвес. Россия Федерациянын болган Тыва Республиканын конституцияларын дүшүрткү чөд соңулда эркен, РФ-тин Федерация Чөөүлениге, Кургунуе Думазынга депутаттарын соңган болгай бис. Россия Федерациянын парламентин ийи палаталыг ажил-даат эгезини — Россия кургуези чыл шынарлыг болганы о. Оон эрге-хоойлу талазы-биле бижик үнденини Россиянын төөгүзүндө бир дугаар бүтү чоңун бады-лашкыны-биле хулаа алган РФ-тик Конституция болуп турар. Соңулда Россияны чаартырыны демократтыг оруунга чугула бажым болган.

Тыва Республиканын Дээди Хуралы (Парламентини) — Тыва Республиканын кургуез эрге-чагырганын доктаамал үнденинге ажилдар төлөз-лелинге болган хоойлудулга органы. Орта 32 депутаттан соңган. Бо дээрге шуут чээ парламент, эрге-хоойлу талазы-биле Тыва Республиканын Хулаага Хоойлуунга ол үнделинген, республиканы демократтыг чаартыларын кампаилгай.

1993 чылда соңулда кампаилгай чуртун төөгүзүгү-ге полтиктик база экономикай байддыг кончуг нарын болган бөгө туула болуп эркен. Бадылашкынын кель-йүн бадылаар чээ система-биле соңулда бир дугаар эркен, Бичангаш демократтыг болган амдырачык чыгыс аал соңулда системазы хевирлелтиппи тыылган. Соңулда чорудулганын полтиктик партиялар бол-гаар киришкен. Соңулда системазынга элэн ужур-утказы ханы чээ чүүлдер не-мешкен.

— Бо соңулда оон мурунда чуртка эркен бүгү соңулда ларан алгаам болган деп чугаалап болур бе?

— Болбайн каянар Олар идеологиядан хосталган, ха-мааттырга, бүтү полтиктик партияларга, шимчээшкинер-

ге демократтыг орутку ажиткан, Мурунда чыгыс партиялыг система турда, соңулда партия хынал, контрольдар турган чүве болгай. Ам соңулда эртендерти сир ескерген: Эрге-хоойлу чүве күнүне эглип баарын эгеэн ажиттыган, шаандагы командалап-дуулар арга-метод кататтап деп чүве билингир апарган.

— Тыва Республиканын Топ соңулда комиссиянын ажил-чорудулганын дугайында таныштырып көрүсүм.

— Эртен соңулда эркен бир онзагы чүлү болза, чыгыс аал соңулда комиссиязы хевирлелтирген уул салдарын чедирген. Бичангаш Тыванын Топ соңулда комиссиязын тургускан. Ол кымга-даа хамаарышпас шимч-

Интервью

пирлерни хулаа алыр. соңулда эртендерини чээ организацыи механизмин кил-лер ужурут. Комиссия полтиктик шычы чоруктун принципин удуртууда болу-рун, хоойлуну, чөптү чоруктун туружун кезеде эгезээр. Тодаргайларга, соңулда чорудулганын чүгле хоойлу удуртуп башкарар ужурут. Шынынг херекти хоойлу эугаар эвес хөдөлүшкн-биле камгалап шалаас деп чон чугаалайыр. Соңулда комиссияларынын шимчирлерини болган ажил-чорудул-газынын дугайында сунда хо-мудаларын кирер чүрүмү соңулда чорудулганын практикасында бир дугаар кирген.

Топ соңулда комиссиязы доктаамал ажилдар орган, кадык-даа полтиктик сал-дарга алапса, хамаарышпас болур. Ол бодуну ажилын Конституцияга дүшүрткү чөд, бында кирген ажилдарын амдыраа боттандылар. Топ соңулда комиссиязын эрге-хоойлу үнденини Россия Федерациянын болган Тыва Республиканын конституциялары, соңулда дугайында хоойлудулга болуп турар. Тыва Республиканын Дээди Хуралынын (Парламентинин) депутаттарын буну эргелери дүрен сок-салдарын дугайында айты-рыгларын Топ соңулда комис-сиязынга көр болган шимчир-пирни хулаа алыр. Ону үш хун хуусаа иштинде бадыла-дыр-биле Дээди Хуралче кир-лер. Чаа тургустунган док-таамал ажилдар ТР-нин Топ соңулда комиссиязы соңулда далага белеткелери болган эртендерини организацыяп ха-рылаар, соңулда чорудул-

конституту эргелери хал-дырарын дөткерин.

Соңулда организацыи структуразы ескерилген. Топ, округ, участок соңулда ком-миссиялары турар. Хоорай-ларга, кожууннарга кандыг-бир комиссия турар дугайында көрдүмүэн. Ескээр чуга-алаарга, Тыва Республика-нын Топ соңулда комиссия-зынга бүгү соңулда кампаил-зыны ажил-чорудулганын ха-рылаарын дааскан. Бодуну хуралдарына хулаа алган шимчирлерини дугайында соңукуларга, полтиктик партияларга, шимчээшкинер-ге дынадыр. Соңулда эртендерге, төлөзлелелиг органи-нарын чаартырыны яне де-мокрацыи болган идегелдик хевир, Тыва Республиканын хамаатыларынын төлөзлелелиг болган хоойлудулгалы органче бодуну болган рес-публиканын салым-чолун бү-зүрел, идеген кижилерни тө-лөзлелелиг чорудуларыны эң эки арзагы соңулда болур.

— Тыва Республиканын Топ соңулда комиссиязын дугайында Хоойлуу ТР-нин Дээди Хуралынын бирги сессиязыга хулаа алган бол-гай. Бына силернин ажил-чорудулганын долузу-биле бижип турар.

— Иис, шуштузун ила бижээр. Хоойлуну бо чылдын июль 30-де үнген «Тувинская правда» солуна парлаан. Удасае тыва дылга «Шын» солуна база үнүп келер. Оон Топ соңулда комиссиязынын эргелерин, хулаагелерин, ажил-чорудулганын канчаар организацыяларын соңукучу-лар комчуп ап болур, шу-тузун бында тодаргай айты-кан.

— Чоюкту үеде силернин Топ соңулда комиссиязын мурунда каанды со-руларга туруп турарлыг?

— Бистин мурунуеста соңулда ларга белеткенир, эртерлер улуг харысалгалыг ажилдар туруп турар. Бирги эчелде, ТР-нин Дээди Хуралынын (Парламентинин) үнүп чоруктан депу-таттарынын орунуга депу-таттар соңулуунун соң-гулда эртендер эртерлер бис. Бир эвес ТР-нин Дээди Ху-ралынын бирги сессиязынын баштайгы хуралында «Тыва Республикада төлөзлелелиг эргелерин чө-чө хуралда-рынын дугайында», «Тыва Республиканын Улуг Хура-лынын (сезиянын) дугайында» хоойлуларын хулаа ал-ган болза, оларга этер соңулда лары. Топ со-ңулда комиссиязы хары-лаар. Бо бугуен алгаш көрөгө, бистин кылыр ажы-лык хөй, ону боттанды-рар дээш кужувусту үндү-рүп хулаагелги бис.

Таан-оол ХЕРТЕК чугаа-лашкан.

ДУКТУҢ БУДУРУЛГЕ, САЙГАРЫЛГАЗЫ

Республиканын статистика эргеленич мөдөзүн өзүгаар алырга, бо чылын республикага 10273 центнер дүктү өдүргөн, бир хойдан-ла ортума-биле 1,7 килограмм дүктү кырган. Бо көрүзүл-дө эртен чылдааындан өзө-жээ. Бай-Тайга кожуунун ажил-агыйлары бир хойдан чыгыс килограмм дүктү, а совхозтары — чүгле 900 граммны алган. Бичангаш дүк бугурунине чарыгалда-рыны дыка улуг болган. Сүт-Хөл кожуунун ажил-агыйла-рынны бо талазы-биле көрүзү оон-даа күдү — бир хой-дан чүгле 600 грамм дүктү

алган.

Бынды-даа болза хөй кыргылдазын чогуур үеде органи-зацыи чорупу, арбын дүктү чыл бүрүде ап болурун чам-дык ажил-агыйларын чикээ херечилеп турар. Улуг-Хөл кожуунун ажил-агыйлары бир хойдан ортума-биле 2,6 килограмм дүктү бо чылын алган. Бин-Хем кожуунун коллективтин бугуруелеринин бир хойдан кырган дүгү оон-даа хөй — 3,3 килограмм болган.

Тыванын ажил-агыйлары бо чылдыг баштайгы чартында нитризи-биле 11479 центнер дүктү сайгарган, колхозтар —

136 центнер, совхозтар — 8194, коллективтин ажил-агыйлар — 3119 центнерин сайгарар арталык болган. Сайгарган дүкке эртен чылдын артыны база кирген.

Республиканын колхозтары, совхозтары, коллективтин бугуруелери дүктү бугуруелери база сайгарганын ни-тизи-биле 1 миллион 515 миң 414 рубулын чарыгалдын үндүргөн, биргээр чугаалаарга, хөй ажилынын продукциязыныг болган, а кирип алган орулдазы чүгле 523346 рубль.

(Бистид корр.)

БОТТУГ АЖЫЛ-ХЕРЕКТИ МУРНАДЫР

Сөөлү чылдарда школа чанынын интернаттарынын ажилы чөртү баксарат эгезен. Бында мында яны-бүрү чылдагаанар-биле интернаттарын хаап оларын баазанын ескээр ажилдар таварылгалар эвештес. Моон чылдагааны — улус өөредилгени удуртуу организацыи интернаттар ажилыне чогуур кичээлени салбайн, оларын удуртуп башкарар хулаагеленин күч-стейн келгени болур. Чамдык школа директорлары интернаттарын арттыктар, оларын ажилында немелед аар чүк кылдыр көр апарганын чыгыт эвес.

Бо таварымча чок байла-дын тургустунганыга школа чанынын интернаттарын чамдык эрге-чагыра удуртукчуларын чаа улус өөредилге ажил-агыйларынын талазында чедир үнелеейин, кылдыр көрүп, оларын ажилы эвештес дээр хөенерге чедир-ген.

Даштымка сайзыраңгай чур-тарда школа чанынын интер-наттары деп чүве чок, ол дээр-ге уруг-ларыны ала-мөжүндө колдууда күш-биле аңгыдап турар система-дөр-леп-даа чугаа турган. Оон бадыткалы коштак. Чикээ-дээр, Турцияда школа ча-нынын интернаттарынын неш-терээни Тывага аалдап чо-рван улус өөредилгенинде ажил-агыйлары, журналистер чугаалап турар.

Ам Тывага школа чанынын интернаттары чүте тыптыг келгенин сактып көзөли. Школаларга уруг-дарыны калбаа-биле хаара тутканы, чурттакчы суурлардан ырак-та чурттап турар малчынна-рын, чер ажил-агыйларынын ажил-төлү каа чурттары деп айтырыны тургузул-деген. Суурларда хөй кижилерини ха-төрелдери, таныш-көрүштери бар-ла харын, Бичалза-даа тыва ө-бүлелери-нин улуг кези хөй уруг-ларын болуру билдингир. Боттары колдунда тар ба-жынарна сымалары угул-тургаш, еске аалды урулга-рын кижы бурузу бажыныга тургузуу ал шылдар бе? Эвештес мөчө малчыннар уруглары төрөдөрүнүн бажынында чурттап турар, бир эвес олар-да мында, шынал-ла, таарым-чалыг байдалдар тургустунган болза, ол эки дир. Оон-биле чөргөшүр яны бүрү чө-

ШЫНАРЛЫГ, ХЫНАМЧАЛЫГ БЕЛЕТКЕНИР

Чаа-Хөл кожууну улус өөредилге килдизини төвүлө хуралыга уруглар ясли-садтарыны болган школаларыг септелгендик болган өөренишчилерини чыгыш мөчөлөүлүгү дугайында айтырыгны чугаалашкан.

База бир чугула айтырт — школачы уругларын чыгыш дыштаныгызын шын болган ажил-агый организацыялар. Ко-жуунда ийи куш-ажы, спорт, дыштаныла лагер, Ак-Турут нити билгир ортумак школа-да анык десиктер бригады эсе ажилдап турар. Бирги сес-сияда оларга бир чүс ажил өөренишчилер магалыг эки дыштанып, лагерлерде өөре-дилге, кичиздилге, куш-ажы, дыштаныга ажилдары эки шынарлыг, солун, кайы-даа талага ажилыг дөнгел-ге тургустунган. Ол эки ажил-херектер уламчылывышан.

Кол септелге ажилдар беш уруглар ясли-садтарыны амыг үеде адалтаган, хөмүр-дээш сөөртүлгези уламчылывышан. Кызыл-Дег сумузга тур төвүне орук септелгези ам-даа дозулбаан. Бында Булун-Терек ортумак школа-зынче баар орук онгудун-гил, малгаш-баларлыг, ынтан-гаш янаар хөй тонна хөмүр-дээш сөөркен аар чүктүгү КамАЗ, ЗИЛ автомашиналар эртин чадап, хөмүрү орук ара чеге дүжүрүп кааптан-дыр, оларын тракторга катап чүдүрүп, дүжүрүп хөй артык шууделер болдуруп турар. Бында суму чагыргазы ортурак септелгезин дүргө-дери негеттинип келген.

АК-Турут ортумак школа-зынын директору Б. С. Дар-гынын санаандан алырга, бында школанын ыш туугу-ларын бежен чылдар үезинде туткудаан, оон бээр үжүк-дөртөн чылдар эртин, ханала-ры, шалаалары эртин, өргжи-реп баксыраан, дөзвирлерин шыкылаан шифер шыгарып ирээш, буступ, ойлул дүш-күл кээп дүжүрүп турар апарган.

Кожууну уруглар болган улус өөредилге албан чер-леринин септелгендик шифер-шини, тууубу, чылдыга бат-геялары, суг кранлары, элек-три сибгектер, суг насостары ышкыш дерг-херекселер чугула хереттинип турар. А оларын тывары нарындаан. Халдырмга организацыялары-ны удуртукчулары бо айты-рыкже кичээлери салыры чу-гула. Чикээ, кожуунда эң улуг беш өөредилге-ханды-рылга тудулары Чаа-Хөл ор-тумак школазынга электри хандырылганын хынал, санаа-рынга сибгектер кончул чү-гула, а олар школда чок, а чурталга бакынарнынга ажилдар бичин ындыг херек-селдер ол улуг тудуларга шуут таарышпас бооп турар.

Септелген чоюк үеде доозарын болгаш оон шына-рыны улуг кичээленин сал-дыр директорлар, уруглар ясли-садтарынын эргелекчи-лери дугурушкан.

Кожуунда амыг үеде бар

Чүгле ол эвес. Бо чыгы үеде школа бурузуне совхоз-тарга мал чөми белеткээр 20-30 школары болган харын-даа оон-даа хөй студент оол-дар, кыстар составтыг брига-даларын тургузарын кожуун-ду улус өөредилге килдизин дааскан.

Ол килдизин эргелекчизи К. М. Кандан оон бүгү ажил-дар-биле чөргөшүрүп башка-ларын август төвүлө хура-лдырынга хынамчалыг белетке-риничке кичээленин угланды-рган.

Бо чылын кожуунун 67 башкылары оларын билгир-мегежилин беддеринче бил-диринкилерин киирген. Оларын 57-зинин күзелин хандырган. А хоочун башкы-

лар Анастасия Салчыговна Баада, Василий Овечкин Ов-чей оларга дээди мергежил-дик квалификацияларын ты-вышкан.

Кожуунуну школа назыны чөптөн алап черлеринде болган нити билгир школа-рында өөредилге-кичиздилге ажилы экижээнин Улус өөре-дилге ламызынын өчбөдүлө демделгезини К. М. Кандан өөрүшкү-биле дынхаткан. «Анык башкы», «Анык ки-чизидик» деп республика конкурстарында болган еске-даа организа-массалык хөм-чөлерге кожуунун башкыла-ры икейлеп киргип турар. Ол талазы-биле эки чүүлдер Булун-Терек ортумак шко-лазында бар.

Улустун өөредилге, кичиз-дилгези — нарын ажил. Чедир кылдырмай турар чүүлдер база бар. Кожуунун ийи муң бичин-ле чөтпес школачыла-рындаан 88 кижин өөредилге-зин ара катган, 31 өөреничти катат орган, 12 өөреничти күзүн шылаада дужаап, ши-чир.

Школа назыны чөтпес уруг-лар албан черлеринде болган школа-интернаттарда кичизидикчи башкылар болуп диплом чок кижилер ажилдап турар. Уруглар ясли-садта-рында дузалал ажил-агыйлар

АЖЫЛ ДЭЭНДЕ КАРАК КЫЗЫЛ

«Кезээни мурунда — Хунду, чалгаанын мурунда — кочу» дөйр болгай. Бо каш сөсте ханы утка сиңген. Мен бодум хумида, хөлдүн эртин хөрдөйү да эвес, эвес эртин хөмүрү да эвес, эвес эртин хөмүрү да эвес.

«Кезээни мурунда — Хунду, чалгаанын мурунда — кочу» дөйр болгай. Бо каш сөсте ханы утка сиңген. Мен бодум хумида, хөлдүн эртин хөрдөйү да эвес, эвес эртин хөмүрү да эвес, эвес эртин хөмүрү да эвес.

«Кезээни мурунда — Хунду, чалгаанын мурунда — кочу» дөйр болгай. Бо каш сөсте ханы утка сиңген. Мен бодум хумида, хөлдүн эртин хөрдөйү да эвес, эвес эртин хөмүрү да эвес, эвес эртин хөмүрү да эвес.

«Кезээни мурунда — Хунду, чалгаанын мурунда — кочу» дөйр болгай. Бо каш сөсте ханы утка сиңген. Мен бодум хумида, хөлдүн эртин хөрдөйү да эвес, эвес эртин хөмүрү да эвес, эвес эртин хөмүрү да эвес.

«Кезээни мурунда — Хунду, чалгаанын мурунда — кочу» дөйр болгай. Бо каш сөсте ханы утка сиңген. Мен бодум хумида, хөлдүн эртин хөрдөйү да эвес, эвес эртин хөмүрү да эвес, эвес эртин хөмүрү да эвес.

«Кезээни мурунда — Хунду, чалгаанын мурунда — кочу» дөйр болгай. Бо каш сөсте ханы утка сиңген. Мен бодум хумида, хөлдүн эртин хөрдөйү да эвес, эвес эртин хөмүрү да эвес, эвес эртин хөмүрү да эвес.

Хоочуннар аравыста

«Кезээни мурунда — Хунду, чалгаанын мурунда — кочу» дөйр болгай. Бо каш сөсте ханы утка сиңген. Мен бодум хумида, хөлдүн эртин хөрдөйү да эвес, эвес эртин хөмүрү да эвес, эвес эртин хөмүрү да эвес.

«Кезээни мурунда — Хунду, чалгаанын мурунда — кочу» дөйр болгай. Бо каш сөсте ханы утка сиңген. Мен бодум хумида, хөлдүн эртин хөрдөйү да эвес, эвес эртин хөмүрү да эвес, эвес эртин хөмүрү да эвес.

«Кезээни мурунда — Хунду, чалгаанын мурунда — кочу» дөйр болгай. Бо каш сөсте ханы утка сиңген. Мен бодум хумида, хөлдүн эртин хөрдөйү да эвес, эвес эртин хөмүрү да эвес, эвес эртин хөмүрү да эвес.

«Кезээни мурунда — Хунду, чалгаанын мурунда — кочу» дөйр болгай. Бо каш сөсте ханы утка сиңген. Мен бодум хумида, хөлдүн эртин хөрдөйү да эвес, эвес эртин хөмүрү да эвес, эвес эртин хөмүрү да эвес.

«Кезээни мурунда — Хунду, чалгаанын мурунда — кочу» дөйр болгай. Бо каш сөсте ханы утка сиңген. Мен бодум хумида, хөлдүн эртин хөрдөйү да эвес, эвес эртин хөмүрү да эвес, эвес эртин хөмүрү да эвес.

«Кезээни мурунда — Хунду, чалгаанын мурунда — кочу» дөйр болгай. Бо каш сөсте ханы утка сиңген. Мен бодум хумида, хөлдүн эртин хөрдөйү да эвес, эвес эртин хөмүрү да эвес, эвес эртин хөмүрү да эвес.

Социал айтырыг: бодалдар, саналдар

Бирээл, хөйү бригада төптөринге малчыннар уруг-лары өөрдир деп шимчирлээ дөйр бис. Ол төптө-рже биче назылг уруглары, адал дээр, 2-3 километр чөреде турар аалдарын чедир апар болгай. Дун-хун, уйгу-лук чок, мал-мачыны-биле сүрүч чоруп маачынарга, ылангы кышкы үеде уруг-ларын ол эге школага эккеп, оон оларын алары кандыг боорут? Хөкүгү адал-илерде уруг-ларында эртин кижин бар эвес, дөмөй бир-ле ар-га-

зын олар тыва бээрлер ий-чанын уругларын адал-иезин чоюунга, хөйү бригадалар төптөринге 1-3 азы 1-4 кластарга өөрдир болза ажырас деп болалдар, саналдар бар. Бо саналды амдыраалга боттандыр бө-тинде элэн хандыр өөренип көөр ужурулг айтырылгар

ын олар тыва бээрлер ий-чанын уругларын адал-иезин чоюунга, хөйү бригадалар төптөринге 1-3 азы 1-4 кластарга өөрдир болза ажырас деп болалдар, саналдар бар. Бо саналды амдыраалга боттандыр бө-тинде элэн хандыр өөренип көөр ужурулг айтырылгар

ын олар тыва бээрлер ий-чанын уругларын адал-иезин чоюунга, хөйү бригадалар төптөринге 1-3 азы 1-4 кластарга өөрдир болза ажырас деп болалдар, саналдар бар. Бо саналды амдыраалга боттандыр бө-тинде элэн хандыр өөренип көөр ужурулг айтырылгар

ын олар тыва бээрлер ий-чанын уругларын адал-иезин чоюунга, хөйү бригадалар төптөринге 1-3 азы 1-4 кластарга өөрдир болза ажырас деп болалдар, саналдар бар. Бо саналды амдыраалга боттандыр бө-тинде элэн хандыр өөренип көөр ужурулг айтырылгар

ын олар тыва бээрлер ий-чанын уругларын адал-иезин чоюунга, хөйү бригадалар төптөринге 1-3 азы 1-4 кластарга өөрдир болза ажырас деп болалдар, саналдар бар. Бо саналды амдыраалга боттандыр бө-тинде элэн хандыр өөренип көөр ужурулг айтырылгар

Эвештес.

Бирээл, хөйү бригада төптөринге малчыннар уруг-лары өөрдир деп шимчирлээ дөйр бис. Ол төптө-рже биче назылг уруглары, адал дээр, 2-3 километр чөреде турар аалдарын чедир апар болгай. Дун-хун, уйгу-лук чок, мал-мачыны-биле сүрүч чоруп маачынарга, ылангы кышкы үеде уруг-ларын ол эге школага эккеп, оон оларын алары кандыг боорут? Хөкүгү адал-илерде уруг-ларында эртин кижин бар эвес, дөмөй бир-ле ар-га-

зын олар тыва бээрлер ий-чанын уругларын адал-иезин чоюунга, хөйү бригадалар төптөринге 1-3 азы 1-4 кластарга өөрдир болза ажырас деп болалдар, саналдар бар. Бо саналды амдыраалга боттандыр бө-тинде элэн хандыр өөренип көөр ужурулг айтырылгар

ын олар тыва бээрлер ий-чанын уругларын адал-иезин чоюунга, хөйү бригадалар төптөринге 1-3 азы 1-4 кластарга өөрдир болза ажырас деп болалдар, саналдар бар. Бо саналды амдыраалга боттандыр бө-тинде элэн хандыр өөренип көөр ужурулг айтырылгар

ын олар тыва бээрлер ий-чанын уругларын адал-иезин чоюунга, хөйү бригадалар төптөринге 1-3 азы 1-4 кластарга өөрдир болза ажырас деп болалдар, саналдар бар. Бо саналды амдыраалга боттандыр бө-тинде элэн хандыр өөренип көөр ужурулг айтырылгар

ын олар тыва бээрлер ий-чанын уругларын адал-иезин чоюунга, хөйү бригадалар төптөринге 1-3 азы 1-4 кластарга өөрдир болза ажырас деп болалдар, саналдар бар. Бо саналды амдыраалга боттандыр бө-тинде элэн хандыр өөренип көөр ужурулг айтырылгар

ын олар тыва бээрлер ий-чанын уругларын адал-иезин чоюунга, хөйү бригадалар төптөринге 1-3 азы 1-4 кластарга өөрдир болза ажырас деп болалдар, саналдар бар. Бо саналды амдыраалга боттандыр бө-тинде элэн хандыр өөренип көөр ужурулг айтырылгар

«Кезээни мурунда — Хунду, чалгаанын мурунда — кочу» дөйр болгай. Бо каш сөсте ханы утка сиңген. Мен бодум хумида, хөлдүн эртин хөрдөйү да эвес, эвес эртин хөмүрү да эвес, эвес эртин хөмүрү да эвес.

«Кезээни мурунда — Хунду, чалгаанын мурунда — кочу» дөйр болгай. Бо каш сөсте ханы утка сиңген. Мен бодум хумида, хөлдүн эртин хөрдөйү да эвес, эвес эртин хөмүрү да эвес, эвес эртин хөмүрү да эвес.

«Кезээни мурунда — Хунду, чалгаанын мурунда — кочу» дөйр болгай. Бо каш сөсте ханы утка сиңген. Мен бодум хумида, хөлдүн эртин хөрдөйү да эвес, эвес эртин хөмүрү да эвес, эвес эртин хөмүрү да эвес.

«Кезээни мурунда — Хунду, чалгаанын мурунда — кочу» дөйр болгай. Бо каш сөсте ханы утка сиңген. Мен бодум хумида, хөлдүн эртин хөрдөйү да эвес, эвес эртин хөмүрү да эвес, эвес эртин хөмүрү да эвес.

«Кезээни мурунда — Хунду, чалгаанын мурунда — кочу» дөйр болгай. Бо каш сөсте ханы утка сиңген. Мен бодум хумида, хөлдүн эртин хөрдөйү да эвес, эвес эртин хөмүрү да эвес, эвес эртин хөмүрү да эвес.

«Кезээни мурунда — Хунду, чалгаанын мурунда — кочу» дөйр болгай. Бо каш сөсте ханы утка сиңген. Мен бодум хумида, хөлдүн эртин хөрдөйү да эвес, эвес эртин хөмүрү да эвес, эвес эртин хөмүрү да эвес.

Киньята талаалкчылары-биле Ручкой ужурашып тургаш, ол дугайын чуулааш...

ШЫН
ДАГЛЫГ ЧУРТКА ДАЙЫЛДАШКАШ

Солдаттың сактыыныкыны

1979 чылда Афганстанга тазааны длавоң бугуар Совет Армияныкы эвезн хей кезектери боттарыныкы интернационалы хүдөөлөгөн күүседип, ол күрүнениң бут кырынга догунаш, быгылганырынга дузалашкан, Төрөң чуртуңе эеп келгенге көмүкчүлүр эки билер. Бир дугаар аттанган совет шериглерини аразынга Тывадан шериге келдирткен орус, тыва болгаш өске-даа нацийларныкы оолдар хей турган. Кызылаа ажайдап, чурттал чоруур, «Эрес-дидим чорук дөөш» деп медалдын болгаш «Гатинеш» деп дайынчы черек демляниң өйдөлкөң, ийгини бөдүктүү инвалди Виктор Сыратович Оюн-биле чоотка чаа чугааштыгы. Хейнү көргөн солдат болду.

Бир-ле катан АДР-ниң аң ыраккы жомуларыңче яныз-буру чүктөр чедирери-биле дайынчы даалганыч чорупкан. Солдаттарныкы кол соорулазың-чүктүр машиналары душманнарга чаагызың-даа бербеңи. Дайынчың огу чаа-биле дөгөй, кудула берген. Ол үеде чүглө машина башкарың эвез, бодунуң база камгалаар учуруң сен. Шак ындыг ден, эвез демиселдин үезинде бистиде талаастан когарал база өвөш үезе болган. Дайынчың көзү чөкөмөңиң-даа артык болза, совет солдаттар эресмадырың-биле демисел-көшкү, дайынчың чагыс-даа чүктүгү машинаңың бербезин. Менче бөдүк душманнар автомат-биле боолар, мен идиңге тудар сорула-биле бөүзөлөңн орадажып турганар. Машинаның кабинаныңа оңуңуңа дүргөн үне далааш, эвез аткаарлап чоруп, чыла дүшкөң, автоматың хей элчөө-биле дайынчың бөлүктүгү-ле турган мен. Шак ындыг өлүмүң демиселдин үезинде лейтенант Рахим Хансанов өскө солдаттарны өздөөлдөй шаалкаш, менче дузаларың-биле чедип келген болган. Чогуңуң ол үеде медерелдин ишкыныкчан болдум. Баштай Ташкентте, өскө соода Ленинградта В. И. Ленин аттыг Кызыл Тукут; шериг госпиталыңга барык-ла алды ай азың үеде тыда өмететтин. Дайынчың беш октаң мезек ол талакы бодум, солагай талакы холумуң аарыңың балыкпаа. Бичанган ийгини бөдүктүү инвалди болган Совет шериги медицина ажайдакчыларының ачында аар балыгдан сегип, бодунуң албан эртиниң турганым Афганстанда шериг кезөңгө база катан баар аас-кежиктиң болдум. Кады шериг херээ эрткириң турган солдот өштөрүн, командирлериң-биле база катан жураштың.

«Анаа дайынчы, чолаачы Виктор Сыратович Оюн дайынчы даалганы күседип чорааш, аар балыглатса-даа, бодунуң интернационалы хүдөөлөгөн алдарың-биле күүсеткеш, эрес-мадырың чоруун көргүскениң дөшөң оуну «Эрес-дидим чорук дөөш» деп медаль-биле шаңдаң.

«Чүлдүг деп көргөн Россия Федерациясы-биле Украина-биле аразынга Найыраа, кады ажайдакчыла болган демиселде талааста-биле керезин төлөлөңн Украина-биле чугаалажыкчылар үздөгөн кыдыр саарың төлөөдө, оу чүлдүг деп көргөн Президентиниң парлала албаны дыйнактан. Парлала албаны ол төлө-көрдөгөн амы-указың тавыл-бырлайын-даа, «РФ-тин Украина-биле чугаалажыкчыларын кыдыр куруче делегацияга чугаалажыкчылар үздөгөн Россия Федерациясы суурагалларыңа дүшкөн өскөргөң кириги болган демиселдер кириги чөптөрөңниң демселең Россиянын ЧААНЫН КЕМЧЕЛГЕРИ РФ-тин Президентиниң август 2-те Чарыңа күүседип чурттан Россиянын Чааа денсаяларын 1,15 катан ул-саттырар акша-хөрөгөңиң дилеп эгелей бергенге премьер-министр Виктор Черномырдин «Останкино» ТВ-ге болган Россиянын теледеңизинге берген интервьююңуңа дыйнактан. Бичала-даа пенсик-нердере телевизор тысыры инфляцияны дика улгадырың болдурус төлөөдө, октябрь чедир элөөң кай үе-кара-биле боттадырың чорулар. Бичанган Чааа баштыгың чугаалашың-биле алгыра, август 1,15 катан мезеңи пенсияны, сентябрьда 1,3 катан, ыңаа чурттан октябрьда 1,51 катан мезеңи пенсияларын бөзүп жүздүгүң.

ДУК «УУЖЕЛЕТТИНГЕН»

«Төлө» коллективниң ажалың бугу хойларың бо чадын 19 колгана кыргып дооскан. Хой кыргылазың чогуур үезинде доозар, чай, лагалдыкының саадатпаз талазы-биле ажал-агыи черини кол зоотехник Владимир Омур. Шаттин хожулар болгалазың брнгалары Сергей Мандараа олар болуура-ла бүгү хемчегелери алгала...

КИЛЕҢИВИС ХАЙНЫГЫП ТУР

Бистин Сүт-Хөл кожуунуңа кайы-даа суурларында өлүм, чидам болбайн турар дээр болза чазыг апаар. Ындык-ла болза эк-не корум-чурум башкараан суурлар — Бора-Тайга, Алдан-Маагар, кожуунуң Сүт-Аксы, Анычкы, иле-дөдө сайында дилгандар колдундан өлгөн дээр арагадан хоронанган аайктырың угуд-даа улусту ышкынып турбис. Кайы кире каражалдыкты? Хайыраң оолдарың, уругларың, адаарың, иелериң!

ПЕНУМГА ЧУГААЛАШКАН

Курск областа социал-экономикти байдалды областың профессионал организацилериң Федерация Чөвүлөттүн Пленумунга чугаалажып көргөңн оон дыйнактан. Анаа, аяжээ, амы үеде ол чер-деңиздеринде 215 булдурлук «сандаргай байдал-да» турарын аңаа айттың. Демдегезең. Оң ужуруңдан 100 муң кижи долу эсе үезе ажайдап, ыңаага 70 муң кирезиң — халаска шө-лөкөнч үер ужурга төварыкканар.

СЕНТБР ЧЕДИР МАНААР

АКШ-тин президентиниң Билл Клинтонун чөвүлкелери «Тарымчалык байдалдар» Гатинге шүргүп киреп дие, ыңды-ла дээрде, сентябрың олтан үезинде чедир манаар чугула бооп турар. Ол дугайын «Вашингтон пост» солун «үлдү дугаалажып америк дүжүмтөриң» чугаалазыңа үздөөлөңн, бижээң.

ХАРААДАНЧЫЫН

Мен-даа кыраан, Харың 79. Уңең ажыг чыл Кызыл хоорайда чурттал олуң мен. Бо үезиң иштинде эки-даа, багы-даа чөвө көрдүм.

САРАВЕЛА БАПДАЛ

Алексаңдр Ручкойнун эңиле соорулазы, оон дорт чугаалазы-биле алгыра амы үеде тургузуңуң күш аягылава аргалар-биле дүшүрери бооп турар. Оон бодунуң тургузуңуң апарыңың «Державе» дээр социал-патриот шимчээтиниң 1995 чылдын парламент сонгулаларыңа Россиянын парламатыңизде депутат мандатыңиз 52-ден өвөш эвез хуузуң алгаш, Президентиниң хуусаадан эрте катан соңгучу дугайында шиптириңиң үздөөл алыр хей кезиниң бадылашыңың алыр ужуруң.

ЧУГААЛАШКАН

Ол Ада-чурттуң Улуг дайыныңа Тиндөгөңн 50 жыл болганга турасаалай, 1994 чылдын август 10-20 күнеринде Самарга бооп тилекчи отрядтарың «94-түң Бүгү-Россия» түнел чыгың эртинеринге ажылаары-биле РФ-тин Президентиниң күрүлөр фондунуңа 100 муң рублудан Анык патриот шимчээтининиң Төл Чөвүлөтүнө умчуруң бээр айткышыңың кыдыр берген.

ЧАА ПРЕЗИЛЕНТИНИН ДАНГЫРАА

Эртен өскөрсөңде Ко-лумбия ча Президент даярчыңа берек. Бо чылдын июнда болган сонгулаларга тиндөөң чыгырчык либерал деп партианы төлөөлөгөн Эрнесто Самлер Писано дөрт чыл хуусаага президент болган.

МАА МОНГУШ

Мен-даа кыраан, Харың 79. Уңең ажыг чыл Кызыл хоорайда чурттал олуң мен. Бо үезиң иштинде эки-даа, багы-даа чөвө көрдүм.

САРАВЕЛА БАПДАЛ

Алексаңдр Ручкойнун эңиле соорулазы, оон дорт чугаалазы-биле алгыра амы үеде тургузуңуң күш аягылава аргалар-биле дүшүрери бооп турар. Оон бодунуң тургузуңуң апарыңың «Державе» дээр социал-патриот шимчээтиниң 1995 чылдын парламент сонгулаларыңа Россиянын парламатыңизде депутат мандатыңиз 52-ден өвөш эвез хуузуң алгаш, Президентиниң хуусаадан эрте катан соңгучу дугайында шиптириңиң үздөөл алыр хей кезиниң бадылашыңың алыр ужуруң.

ЧУГААЛАШКАН

Ол Ада-чурттуң Улуг дайыныңа Тиндөгөңн 50 жыл болганга турасаалай, 1994 чылдын август 10-20 күнеринде Самарга бооп тилекчи отрядтарың «94-түң Бүгү-Россия» түнел чыгың эртинеринге ажылаары-биле РФ-тин Президентиниң күрүлөр фондунуңа 100 муң рублудан Анык патриот шимчээтининиң Төл Чөвүлөтүнө умчуруң бээр айткышыңың кыдыр берген.

ЧАА ПРЕЗИЛЕНТИНИН ДАНГЫРАА

Эртен өскөрсөңде Ко-лумбия ча Президент даярчыңа берек. Бо чылдын июнда болган сонгулаларга тиндөөң чыгырчык либерал деп партианы төлөөлөгөн Эрнесто Самлер Писано дөрт чыл хуусаага президент болган.

